

**„DE SUBLIMACIONE PRINCIPUM SEU RECTORUM.“
PAMĚŤ O POČÁTCÍCH PANOVNICKÉHO
RODU PŘEMYSLOVCŮ V PROMĚNÁCH VĚKŮ**

ROBERT ANTONÍN

„De sublimacione principum seu rectorum.“ Memory of the beginnings of the monarchical dynasty of Přemyslids in the changes of the times

Abstract. Author of the study presents, on the basis of the analysis of the modifications of the story on the origins of the Přemyslid dynasty in medieval narrative sources (Legend of Kristián, Chronicle of Kosmas, Old Czech Chronicle of the so called Dalimil, Chronicle of Jan Marignola, Chronicle of Přibík Pulkava of Radenín and Neplach Chronicle), as well as their comparison. Accentuates the role of the chronicler Kosmas, who stabilized the mythical story of the beginnings of the Czechs, and demonstrates how precisely the chronicle of Kosmas constituted the basis of all further medieval elaborations of the myth. The analysis also showed that the legend of Kristián was not the principal source for Kosmas, but rather the oral tradition as bearer of collective memory. With this, however, Kosmas dealt in an original way and transformed it into the commonly known myth. The comparison that followed up with subsequent developments of the story created by Kosmas then revealed close connection between the Chronicle of Dalimil and the Chronicle of Přibík Pulkava of Radenín, who on the ideological level purposefully relied on Dalimil's interpretation, even though he knew in detail also the "original" version of Kosmas.

A considerable representation of actualization of the story in this period that was revealed by the comparative analysis documents the fact of the gradual transformation of the collective memory on the origin of the Přemyslid dynasty in medieval Bohemia and, at the same time, of the change on the level of anthropological-cultural constants valid in the lifetimes of the specific chroniclers. This transformation that could be understood as a change of the setting of the network of relations and expectations (that is, culture in the widest possible sense), reflected in the Přemyslid story especially within the framework of the horizons and limits of authorial imagination, on the basis of which in the 14th century entered the myth, for example the notions of land, land community, land court, as well as

the notions of the nature of monarchical power and its origin, as well as the duties of the ruler. Besides the overall transformation of the cultural code of Czech medieval society, it was possible to reveal, on the basis of the Přemyslid myth, also the social and political orders of the times that reflect especially in the dealing of the myth by Dalimil and Přibík Pulkava.

Key words: Middle Ages, medieval chronicles, Přemyslids, mythology, Czech lands, the Přemyslid myth.

V kontextu narativních pramenů českého středověku představovala přemyslovská pověst jeden ze základních příběhů, který nejen že ideově podpíral panovnické charisma příslušníků přemyslovského rodu, ale současně vysvětloval a legitimizoval společenskou strukturu. Jako takové postupovalo vyprávění o bájném Oráči středověkými historiografickými díly vždy v modifikované podobě, přičemž míra aktualizací byla přímo úměrná kontextu doby, v rámci které se autoři zmocňovali jádra pověsti a podřizovali její zpracování svým vlastním narativním strategiím. Na straně jedné odpovídaly tyto strategie imaginačním horizontům literátů vymezeným jejich pozicí v sociálních a kulturních sítích, tedy aktuálně platným narativním diskurzem (Chatman 2008; Scholes – Kellogg 2002; White 2010). Na straně druhé je třeba zdůraznit, že všichni tito autoři byli propojeni aktivní účastí na kolektivní vzpomínce, ba co více, podíleli se na její fixaci pomocí psaného slova, tedy pomocí proměny tradice v historii, k níž dochází v okamžiku, kdy „společenství paměti“ hrozí rozpad zapříčiněný zapomněním. Právě tehdy bylo třeba vzpomínku fixovat (Halbwachs 2009; Nora 1990; 1998). Fixovaný mýtus o počátcích „přirozeného“ panovnického pokolení českých vládců se již v průběhu středověké epochy stal jedním z metaforických míst paměti. Jako takový byl konkrétním stavebním prvkem struktury české středověké kultury, přičemž termín kultura zde chápeme v jeho širokém významu, jakožto „symbolický svět smyslu utvářející sdílený prostor zkušenosti, očekávání a jednání“, svět, „jehož propojující a závazná síla přispívá k rozvoji důvěry a orientovanosti“ (Assmann 2001: 20). Mýtus o počátcích přemyslovské dynastie byl zahrnut mezi příběhy, které udržují vzpomínky na společně sdílenou minulost, kolektivní vědění a formativní zkušenosti, jež vytvářejí v jedinci pocit základní sounáležitosti a identity se skupinou (ale i kulturou jako celkem) a umožňují mu hovořit o „my“ (Assmann 2001; Goetz 1999: 365–370; Oexle 1995; Robbe 2009: 43–79, 81–111; Šubrt – Pfeiferová 2010).

I to je důvod, proč se proces proměny paměti na přemyslovskou tradici v historický příběh, legitimizující moc několika vybraných jedinců nad ostatními Čechy, stává pro současné badatele nejen jedním ze zajímavých dokladů vývoje na poli

autorské imaginace, ale současně i fenoménem, jehož výzkum může pomoci při odhalování historického vývoje mentality středověkého člověka přinejmenším ve středoevropském kontextu. Přemyslovská pověst se proto v nedávné minulosti těšila a dodnes těší pozornosti řady historiků a historiček. Z hlediska její recepce v pramenech raného středověku uvedme za všechny alespoň jméno Dušana Třeštíka (2003), jenž se jí naposledy zabýval ve snaze o propojení starých českých pověstí do kontextu indoevropské tradice. Jakkoli jsou jeho výsledky více než pozoruhodné, stojí v tuto chvíli mimo tematický rámec předkládané studie. Pro ten jsou podnětné především Třeštíkovy rozbory Kosmovy kroniky z konce 60. let 20. století. Právě v nich se Třeštík zabýval zejména rolí autora ve vztahu k tradici, současně i rolí dobové společenské – a mnohdy též politické – objednávky (Třeštík 1965; 1968). Podobně se o zasazení nejstarších českých mýtů do kontextu evropské kultury pokusil i Vladimír Karbusický (1995) a obecně se zřetelem k založení Prahy též Stéphane Gailly (2007: 29–44). Pro vrcholný středověk se stala přemyslovská tradice bohatým polem výzkumu zejména v souvislostech jejího využití v panovnické ideologii Karla IV. (Spěváček 1979: 385–390; Bláhová 1988; 1999; Bobková – Bartlová 2003; Engstová 1999; Nodl 2007).

Z tohoto pohledu je téma v zásadě zpracováno. Na následujících stranách se proto pokusím sledovat spíše vnitřní vývoj přemyslovské pověsti v narativních pramenech české provenience za účelem bližšího poznání – řečeno terminologií C. Geertze – kulturní a sociální sítě, do níž byli jednotliví autoři vsazeni a kterou svým dílem současně pomáhali snovat (Geertz 2000; 2005). Nebudu se přitom věnovat komparaci celkového vyznění přemyslovské pověsti v kronikářských dílech českého středověku, ale srovnání několika klíčových momentů příběhu, které mají samy o sobě vysokou výpovědní hodnotu o duchovním kontextu doby, v níž byl mýtus aktualizován. Předně půjde o charakteristiku postav Kroka a Libuše, dále o příčiny povolání nového knížete. Následně se zaměřím na způsob povolání panovníka – v konkrétním případě přemyslovské pověsti se bude jednat o dobově odlišné popisy Libušina proroctví, jakož i navazující události potvrzující správnost výběru knížete. Součástí analýzy se stane i jeden z implicitně historizujících momentů mýtu: Přemyslovo proroctví budoucích událostí. Všechny předestřené motivy z pověsti o Přemyslu Oráčovi budou analyzovány na základě excerptce narativních pramenů vytvořených mezi 10.–14. stoletím. Půjde o Kristiánovu legendu (*Legenda Christiani*),¹ Kosmovu kroniku (*Cosmae*

¹ V současné diskusi o době vzniku Kristiánovy legendy opětně otevřené Petrem Kubínem (Kubín 2007) a shrnuté v Kubínově polemice s D. Kalhousem (Kubín 2009; Kalhous 2009), se příkláním k dataci Kristiána do 10. století, vyargumentované již D. Třeštíkem a J. Ludvíkovským (Ludvíkovský 1978; Třeštík 1980).

Pragensis Chronica Boemorum), Kroniku tak řečeného Dalimila (*Staročeská kronika*), Kroniku Jana Marignoly (*Johannis de Marignola Chronikon*), Neplachovu kroniku (*Johannis Neplachonis Chronicon*) a Kroniku Přibíka Pulkavy z Radenína (*Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon*). Výběr pramenů jsem podřídil především zjevně přítomné snaze jejich autorů či zadavatelů ovlivnit dobové mínění prostřednictvím středověkého historismu (Beumann 1955; Graus 1987; Goetz 1999).

Charakteristika Kroka a Libuše

Budeme-li sledovat způsob výpovědi výše uvedených pramenů o prvním soudci Čechů, Krokovi (tab. 1), pak vidíme, že zatímco u Kristiána není jeho postava vůbec reflektována, většina z ostatních vybraných autorů o Krokovi ve svých vyprávěních hovoří. Shodnou se přitom na jeho charakteristice jakožto moudrého a váženého soudce, k němuž se uchýloval lid, aby s jeho pomocí smířoval mnozí se spory. Kosmas, Pulkava a Marignola navíc zdůrazňují Krokovo bohatství (majetek) i jeho stavitelskou aktivitu, když nechávají mytického soudce vybudovat hrad (pevnost, pevné místo) v lese nedaleko Zbečna. Oproti tomu Dalimil nezmiňuje ani Krokovo bohatství, ani stavitelské počiny. Podobně jako Kristián osobnost Kroka ve své kompilaci zcela pomíjí i Neplach.

Tabulka 1: Postava Kroka ve vybraných pramenech českého středověku

Kristián	–
Kosmova kronika	„Post hec, quicomque in sua tribu vel generatione persona moribus potior et opibus honoratior habebatur, sine exactore, sine sigillo, spontanea voluntate ad illum confluebant et de dubiis causis ac sibi illatis iniuriis salva libertate disputabant. Inter quos vir quidam oriundus extitit nomine Crocco, ex cuius vocabulo castrum iam arboribus obsitum in silva, que adiacet pago Ztibecne, situm esse dinoscitur. Vir fuit hic in suis generationibus ad unguem perfectus, rerum secularium opulentia peditus, iudicorum in deliberatione discretus, ad quem tam de propriis tribus quam ex tocius provincie plebibus, velunt apes ad alvearia, ita omnes ad dirimenda convolabant iudicia.“ (<i>Cosmae Pragensis Chronica Boemorum</i> : 9)

Staročeská kronika	„A když mnohý minul rok, vsta v zemi muž, jemuž diechu Krok. Ten zemi všecku súdieše A múdrosti jě učeše.“ (<i>Staročeská kronika: 118, v. 03/02–03/04</i>)
Neplach	–
Marignolova kronika	„Inter eos nec lex nec rex nec princeps erat, sed lege nature viventes, quicumque sapiencior videbatue, questiones et lites simpliciter dirimehat. Inter quos fuit quidam nomine Crok, ex cuius vocabulo castrum, quod adiacet silve Ztibene, nomen accepit. Hic vir per omnin locuplex, sapiencia et eloquencia preditus, in consiliis et iudiciis et dirimendis litibus ab onmibus colebatur.“ (<i>Johannis de Marignola Chronikon: 523</i>)
Pulkavova kronika	„Elegerunt itaque sibi quemdam virum sapientem et probum, et in iudiciis veracemet complanatorem rixarum, divinem et opulentum Crok nominatum, qui primum fortalicium fecit in Bohemia in loco, qui dicitur Steban. Aliqui eciam ferunt, quod habuerit fratrem seu parentem Crak nuncupatum, qui Crak castrum et civitatem Cracouiensem edificavit. (...) Iste itaque prenominatus Crok rexit non tamquam princeps sed iudex electus a populo omnibus diebus vite sue feliciter terram Bohemie.“ (Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon: 5)

Při srovnání Kosmova pojetí s texty vzniklými v průběhu 14. století jsme svědky několika aktualizací, které prozrazují nutnost dobového přizpůsobení charakteristik bájného Kroka pro pochopení jeho role ve společnosti, tedy úpravu odpovídající kulturně daným imaginačním možnostem autora a jeho publika. Tato rovina aktualizace představuje víceméně nezamýšlené zpřístupnění mytické látky, již transformuje do podoby, které bude v dané době rozuměno. Vedle toho se v „dobovém přizpůsobení“ odrážejí i konkrétní utilitární zájmy autora a publika. Mýtus je v této rovině adaptován v souladu s „odpovídajícím“ výkladem reality, jejíž součástí je i tradice legitimizující přítomnost.

Za zásadní lze označit posuny významů Krokovy role ve Staročeské a Pulkavově kronice. Dalimil Krokovu postavu vsazuje plně do kontextu fungující zemské obce, jež představuje pro dotčeného kronikáře zásadní instituci zajišťující vedle královské moci také řád v zemi. Krok tak nezůstává v jeho kronice soudcem nad Čechy žijícími mimo jakýkoli organizační systém, jak tomu bylo

u Kosmy, ale soudcem a učitelem moudrosti pro **zemi**, již je v tomto konkrétním kontextu u Dalimila nutno chápat ve smyslu „**ti, kteří podléhají zemskému právu**“. Tak klade anonymní tvůrce nástup Kroka již do přímé souvislosti s jeho povstáním ze země („*vsta v zemi*“), již je třeba chápat ve výše zdůrazněném sociálním významu společenstva „zeměninů“, tj. zemské obce (Macek 1997: 29–30; Prochno 1961: 201–208; Nodl 2007: 192–194). Tohoto momentu se následně chopil i Pulkava, který, jak ukážou další příklady, dával v řadě případů přednost Dalimilovu pojetí. Dvorní kronikář Karla IV. nechal Čechy Kroka přímo zvolit. To je posun, který rozvíjí motiv Krokova původu ze zemské obce obsažený ve Staročeské kronice. Současně Pulkava jako jediný charakterizuje Krokovo působení i jako vládu, kterou provozoval v české zemi ne jako kníže, ale jako zvolený soudce. Zdá se, že podobná představa panovníka byla ještě jak Kosmovi, tak Dalimilovi cizí.

Zatímco Kroka bychom v Kristiánově pojetí hledali marně, je v jeho legendě, vracející se k počátkům českých dějin, ženská postava obsažena. Namísto Libuše zde však vystupuje bezejmenná hadačka, která určí kde a jak hledat knížete a stane se jeho ženou. Konkrétní vykreslení charakteru Libušiny postavy a jejích činů nacházíme až u Kosmy, přičemž platí, že kroniky 14. století přejímají (mnohdy doslovně) Kosmovu charakteristiku Libuše jako moudré, cudné, vlídné a výmluvné ženy v ničem si nežadávající s muži (tab. 2).

Tabulka 2: Postava Libuše ve vybraných pramenech českého středověku

<p>Kristián o Libuši</p>	<p>„Tandem pestilencie cladibus attriri, quandam phitonissam, ut fama fetur, adeunt, postulantes spiritum consilii responsumque divinacionis. (...) Post hinc invento ... viro, ..., vocitatum cognomine Przemisl, iucta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine.“ (<i>Legenda Christiani</i>: 17–18)</p>
<p>Kosmas o Libuši</p>	<p>„Tercia natu minor, sed prudentia maior, vocitata est Lubossa, que etiam urbem tunc potentissimam iuxta silvam que tendit ad pagum Ztibecnam, construxit et ex suo nomine eam Lubossin vocavit. Hec fuit interfeminas una prorsus femina in consilio provida, in sermone strenua, corpore casta, moribus proba, ad dirimenda populi iudicia nulli sekunda, omnibus affabilis sed plus amabilis, feminei sexus decus et gloria, dictans negocia providerent virila. Sed aquia nemo ex omni prte beatus,.... fuit phitonissa. ...omnis illa gens commune consilium iniens hanc sibi prefectit in iudicem.“ (<i>Cosmae Pragensis Chronica Boemorum</i>: 11)</p>

Dalimil o Libuši	„Potom Krok jide do návi/ a tři dcery múdré ostavi,/ Kaziu Tetju i Libuši./ O tej třetie mluviti muši./ .../ Libuše prorokyni bieše, /ta všěcku ze súdieše“ (<i>Staročeská kronika I</i> : 118, v. 03/05–03/12)
Neplach o Libuši	„Ipsa enim Lybossa fuit phitonissa, cuius tempore gens Boemica nullo rectore reggebatur...“ (<i>Johannis Neplachonis Chronicon</i> : 461)
Marignola o Libuši	„Tercia iunior sed prudencia prior Libussa dicta est. Hec edificavit castrum nomine Lubosyn juxta silvam, que tendit ad pagum Ztikettinam firmissimum. Hec fuit inter feminas virorum transcendens prudenciam in concilio provida, in sermone facunda, corpore casta et morum venustate conspicua, benigna et affabilis et omnibus gracios. Hec spiritu phitonico multa occulta et futura predixit, quare loco patris omnis populus eam sibi prefecit in iudicem et prudentissime jura redebat.“ (<i>Johannis de Marignola Chronikon</i> : 523–524)
Pulkava o Libuši	„Tercia autem Libussa vocata est; illa alias ingenio precellebat. Nam erat Sibilla, spiritum habens phitonicum et presciens ac narrans ex divinatione futura. Hec arat aliis in iudicio sapiencior, mitis moribus et opere. Hanc sibi patria Boemica iudicem constituit loco Crok, patris sui. Que edificavit castrum Wysegradense primo et rexit totam terram Boemie multa per tempora. ... postea edificavit Lybossa castrum Lybuss prop Albeam...“ (<i>Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae</i> : 6, 8)

Přes silný vliv Kosmovy předlohy je z narácí 14. století patrné několik dobových aktualizací. Předně jsem schopni postihnout odlišné vnímání principu kolektivního rozhodování legitimizujícího Libušino postavení nad lidmi. Pokud byla Libuše podle Kosmy ustavena Čechům za soudce obecnou radou kmene, v Pulkavově pojetí se tak stalo ustanovením „české země“, již je třeba chápat s největší pravděpodobností v intencích Dalimilova užívání tohoto termínu. Kronikář Karlovy doby na tomto místě opět domýšlí verše Staročeské kroniky, ve kterých je Libuše charakterizována prostě jako soudkyně celé země, aniž by bylo řešeno, jak se jí stala. Zásadní posun od Kosmova pojetí, a na něm dosti závislého Marignolova podání, v nichž Libuše vystavěla hrad Libušín, představuje Pulkavova verze Libuši jakožto stavitelku Vyšehradu. Zde je více než patrná spojnice mezi Přibíkovou kronikou a panovnickou ideologií Karla IV., v níž získává Vyšehrad – jakožto

místo uchování Přemyslovy mošny a střevíců – důležitou roli při intronizačním aktu nového panovníka (Tille 1904; Pleszczyński 2002: 213–216; Cibulka 2009: 345–347; Nodl 2007: 203–205). Zajímavá je i proměna pohledu kronikářů na Libušino věšteství. Zatímco Kosmas je odsuzoval pro jeho pohanský základ (Geary 2006: 35–40), autoři 14. století v něm nevidí větší problém, naopak, podle Marignoly si Libuši postavil lid do čela právě pro tuto schopnost (Engstová 1999).

Příčiny povolání knížete

Přejdeme-li k druhému zkoumanému motivu, tj. k příčinám vedoucím Čechy k povolání knížete, můžeme již více sluchu dopřát i Kristiánově legendě, jejíž vysvětlení – jak na to upozornil několikrát již Dušan Třeštík – odráží původní význam mýtu líčícího založení lidské společnosti vydělující se ze světa přírodních sil, mýtu, jehož kořeny sahají hluboko k dědictví indoevropské mytologie (Třeštík 2003: 101–102). Jako takový je Kristiánův příběh povolání knížete a podvolení se jeho moci součástí snah o ukončení morové epidemie sužující Čechy (spolu s povoláním knížete mezi aktivity náleží u Kristiána i zbudování „města“ Prahy). To se neshoduje s mladší tradicí založenou Kosmou a dále traktovanou naracemi 14. století (s výjimkou Neplacha), označující za příčinu povolání knížete vypovězení poslušnosti Libuši. Podnětem k němu byl nesouhlas muže, v jehož neprospěch věštkyně rozsoudila blíže nespecifikovanou při. Muž se proti Libušinu rozsudku ohradil a zpochybnil jej v obecné rovině nesouhlasem s vládou ženy nad muži (tab. 3).

Tabulka 3: Příčiny povolání knížete

Kristián	„Post hinc invento... viro,..., vocitatum cognomine Przemisl, iucta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine.“ (<i>Legenda Christiani</i> : 17–18)
Kosmas	„...Cumque per callem iusticie incedens... , tun cis, cuius causa ad statum non obtinuit... exclamant: O iniuria viris had toleranda! Femina rimosa virilia iudicia mnte tractat dolosa... ...femina sum, femina vivo, sed ideo parum vobis, sapere videor, quia vos non in virga ferrea iudico, et quoniam sine timore vivitis, merito me despicitis. Nunc autem necesse est valde, ut habeatis rectorem femina ferociorem. ...Interea predictas advocat sorores,...Illa nocte quid consilii inierint ille tres Eumenides aut quid secreti egerit... Quis enim crederet, quod de aratro sibi ducem prerogarent?

	<p>Postera die, ... , sine mora convocant cetum, congregant populum; conveniunt simu omnes in unum, femina residens uin sublimi solio concionatur ad agrestes viros...“ (<i>Cosmae Pragensis Chronica Boemorum</i>: 11–14)</p>
Dalimil	<p>„... Vinný jě sě Libuše haněti/řka: „Nechci tebe za súdci jmieti./ Neb žena lépe unie jehlú šíti/ než v súdě muže súditi./ Auvech, kako mě to velmi rudí,/ že náši zemi žena súdí.“/ ... / Libuše.../ nic jemu neotpovědě/ ale valný sněm zapovědě./ ...tehdy ta všie země máti,/ jě sě hanby své žalovati./ Zeměné to uslyše-vše,/ své sě hospodě nasmievše/ ...“Pravdu je mluvil člověk taký./ Neboť jest vila muž všaký,/ jenž sě před ženú súdi/ ... již déle nechceme hověti, chceme mužě za hospodu mieti./ ... Pověz neb věščbami svými, ... z které země radiš kněze vzieti./ Neb v své zemi nemóžem podobného jmieti.“ „...Raději byšte mohli mój súd trpěti,/ než chcete za kězě sil-ného muže jmieti. Lehcět' tepe dievčie ruka,/ ot mužské rány bývá veliká múka./ Tu mě tehdy uvěříte,/ když svého kněze za železným stolem jedúce uzříte. Ale bude-li nad vámi cizozemec vlásti,/ nemoci bude váš jazyk dlúho tráti...“ (<i>Staročeská kronika I</i>: 118–119, v. 03/15–03/49; 129, v. 04/113–04/19)</p>
Neplach	<p>„Dolentes igitur Boemi, quod femina eis imperaret, considerans hoc ipsa, promísit se maritum ducturam, qui ipsos rege-ret.“ (<i>Johannis Neplachonis Chronicon</i>: 461)</p>
Marignola	<p>„Cumque dictasset justam sentenciam, is cuius causa non oblinuit palmam, lesum se reputans,... O, inquit, non tolleranda viris tanta rabies mulieris, menteque dolosa reddere jura viris, que magis esset apta marito, qua reddere militibus iura. Sumus enim opprobrium gentibus, quia nec nobis rector nec virilis censura; sancius esset mori quam feminea hura pati. Domina autem illatam sibi contumeliam prudenti animo celans, subridens ait: Ita, inquit, est, ut dicis; femina sum et ut femina vivo: sed jam tibi parum sapere videor, quia non rexi in virga ferrea... Nunc autem necesse est, ut habeatis rectorem femina forcio-rem... Cras ergo congregate omnes ad iudicium, ut duces virum eligatis, vobis iudicem michique maritum... Comque populus recessisset, sorores convocavit et quid inter se consilii habuerint, ignoratur.</p>

	<p>Mane sequenti antequam populus conveniret, vidit de fenestra quendam rusticum venientem, cui occurrit querens ab eo causam sui tam matutini adventus. Cui ille: Casus cupio phitonisse exponere. Ego, inquit illa, phitonissa sim et me tibi sponsamet comite esse promitto. Dum, inquit ille, boves junxissem ad aratram, maxima multitudo avium, scilicet aquilarum, pluries super capud meum volantes, tandem super meum aratrum quieverunt. Cui Libussa: Vade et revertere ad aratrum tuum et hec nulli pandas, sed expecta rei eventum, quia tibi est bonum omen et tocius patrie princeps eris.“ (<i>Johannis de Marignola Chronikon: 524</i>)</p>
<p>Pulkava</p>	<p>„...Tunc alter, qui condemnatus fuerant, sed potencior in amicis, exclamavit: Heu miserie populi nostri, quod omnia regna et principatus reguntur per viros, nos autem per mulierem! Tunc omnis astans populus exclamavit: Principem postulamus virum, qui nos regat, sicut reguntur alie naciones... Qui die altera coram Libusse presencia venientes iterum sibi virum dari principem postulaverunt...“ (<i>Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae: 6</i>)</p>

Jak je zřejmé z ukázek uvedených v tabulce, příběh v kronikách se následně rozpadá do několika narativních polí:

a) Narativní pole Kosmovo a Marignolovo

Základní verzi přináší samozřejmě Kosmas, podle kterého reaguje Libuše na výtky muže promluvou o potřebě pevné vlády nad lidmi, kteří si neváží mírné vlády ženy. Po jeho proslovu svolává soudkyně na druhý den sněm a přes noc se tajně radí se sestrami o dalším postupu. Nápad povolát do čela Čechů muže od pluhu, jemuž se Kosmas podivuje a nenachází pro něj kladné hodnocení, přisuzuje tento svatovítský děkan právě oné noční poradě. Libuše se ještě druhý den pokusí varovat shromážděné Čechy v promluvě plně podobenství (a biblických výpůjček) před knížecí mocí a vládou, kterou kníže provádí železnou metlou. Shromáždění však i nadále trvají na tom, že chtějí mít knížete.

Do stejného narativního pole zasadil zápletku i Marignola, jenž mnohdy doslovně přebírá řadu Kosmových pasáží. Přesto se tento kronikář, působící při Karlově dvoře, neubrání dvěma výrazným aktualizacím, jimiž pověst výrazně

modifikoval. V rámci první svolává Libuše všeobecný sněm, aby na něm Čechové zvolili nejen sobě knížete, ale i jejího manžela – role manželství Přemysla a Libuše je přitom u Kosmy v této souvislosti zcela v pozadí. Druhá modifikace je zásadnější a nemá obdobu v žádné z dalších verzí příběhu. Její základ představuje antická inspirace, kterou náležitě popsal již Václav Tille (1904; Engstová 1999: 83–84). Druhý den před zasedáním sněmu vyjde Libuše ven a vidí přicházet rolníka, který se k ní přišel radit o událostech, jež se mu přihodily při ranní orbě – poté, co zapřahal voly, přeletělo nad jeho hlavou množství orlů, kteří následně spočinuli na jeho pluhu. Libuše mu podá vysvětlení, že bude jeho ženou a on knížetem, pošle jej zpět a přikáže mu mlčení. Orli tak vlastně předpověděli Oráčovu vládu (Marignola se zde ve své narativní strategii připravuje na další rozvinutí tohoto motivu, podle kterého si Přemysl určil jako odznak právě znamení orla). Přes všechny tyto události, které vlastně samy o sobě určily další vývoj děje, se Marignola poté vrací ke Kosmovu pojetí. Libuše svolává sněm za účelem volby – podobně jako u Kosmy varuje lid před knížecí vládou. Čechové i přesto žádají knížete.

b) Narativní pole tak řečeného Dalimila a Přibíka Pulkavy

V Dalimilově pojetí je daleko větší důraz kladen na fakt, že k rozhodnutí o povolání panovníka došlo na všeobecném zemském sněmu, před nímž se Libuše snažila očistit od pohany, které se jí od nespokojeného muže dostalo. Všeobecný posměch jeho účastníků – zeměňů (tj. zeměninů), kterému zde byla vystavena, jakož i opakování žádosti vlády muže, je náležitým prvkem legitimizace knížecí vlády. Zásadní roli u Dalimila totiž sehrála okolnost, že se vše dělo se souhlasem zemské obce (Klassen 1998: 121–122). Vedle toho obsahuje Staročeská kronika i další dílčí posuny. Jedná se především o rozdílný symbol pevnosti knížecí vlády, kde Kosmovu železnou metlu nahrazuje Přemyslův železný stůl, na němž mají Čechové vídávat svého pána jíst. Další, pro pochopení autorovy motivace a myšlenkového světa podstatnou aktualizací je Libušino varování lidu před knížetem z jiného národa (jazyka). Tento „nacionální“ prvek je unikátním Dalimilovým přídavkem k přemyslovskému mýtu. Příběh Přibíka Pulkavy opět vychází z Dalimilova pojetí. K prvnímu veřejnému pohanění Libuše nespokojeným mužem však dochází přímo na zemském soudě. S jeho námitkami vůči soudkyni a obecně proti vládě žen nad muži navíc již tehdy souhlasí všichni přítomní. Přesto je Libuše nechává sejít se i druhý den, v tom se Pulkava vrací ke všem předlohám, které znal, avšak přes Libušino varování před knížecí vládou požadavek lidu trvá.

Na okraj připomeňme, že zcela odlišně, prostě a jednoduše vysvětluje potřebnost povolání knížete ve své kronice Neplach, podle kterého Češi těžce nesli, že jim dává příkazy žena. Libuše to zpozorovala a přislíbila, že si vezme manžela, aby jim vládl. Z výše popsaných aktualizací provázejících vysvětlení příčin povolání panovníka je třeba zdůraznit čtyři z nich: Marignolovo pojetí pověsti, podřízené jeho následnému výkladu o původu českého panovnického erbovního zvířete; Dalimilovy narážky na tíži vlády cizozemců, reflektující dobu charakteristickou formováním středověkého nacionalismu, v níž kronika vznikala (Graus 1980: 91–95; Šmahel 1971: 17–20); Neplachův odmítavý postoj k pohanské tradici, zprostředkované Kosmou; Pulkavův důraz na význam zemského sněmu, jehož rozhodnutím byl kníže povolán. Všechny tyto modifikace mýtu jsou stopami po snaze podřídít přemyslovský příběh kulturnímu a sociálnímu kontextu, v němž jednotliví autoři svá díla tvořili.

Způsob povolání panovníka

S předchozím motivem úzce souvisí i další téma analýzy – samotný způsob, jakým byl panovník povolán. Ve všech zkoumaných pramenech sehrála v tomto procesu roli právě Libuše, která dala shromážděnému lidu návod, jak nalézt knížete. Jde o motiv obsažený již v Kristiánovi, podle nějž byl Přemysl nalezen na základě hadaččina výroku, avšak o konkrétním obsahu Libušiny rady se dočteme až u Kosmy, z nějž čerpá i následná kronikářská tradice. Podobně jako v předchozích případech se však verze pražského děkana a kronikářů 14. století překrývají i liší (tab. 4).

Tabulka 4: Způsob povolání panovníka – různé verze Libušina proroctví

Kristián	„...Przemisl, iucta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine.“ (<i>Legenda Christiani</i> : 17–18)
Kosmas	„En ultra illos montes... est fluvius non adeo magnus nomine Belina, cuius super ripam dinoscitur esse villa nomine Ztadic. Huius in territorio est novale unum ... Ibi dix vester duobus variis bubus arat; unus bos precinctus est albedine et albo capite, alter a fronte post tergum albus et pedes posteriores habens albos. ... Viro nomen est Primizl, qui super colla et capita vestra iura excogitabit plura; nam hoc nomen latine sonat premeditans vel superexcogitans...“

	<p>...Iste securi, meum equum sequimini, ipse vos ducet recta via reducet, quia ab illo semel illa via est trita. ...tum illis puer unus obviam currit, quem interrogantes aiunt: Heus bone indolis puer, estne villa ista nomine Ztadici aut si est in illa vir nomine Primizl? Ipsa est, inquit quam queritus villa, et ecce vir Premizl prope in agro boves stimulat...“ <i>(Cosmae Pragensis Chronica Boemorum: 15–16)</i></p>
Dalimil	<p>„Jetěž čstnější po mého koně vodu! kamž jedno on poteče,/ a k komu on přiteče, / toho na ten kůň vsadiece,/ ved’tež jej sěm, sě nesvářice./ ...Libuše na své věščby vpustí, kuoň osedlaný bez uzdy pusti.“ <i>(Staročeská kronika I: 136, v. 05/4–03/12)</i></p>
Neplach	<p>„Et sic spiritu phitonico misit ad quandam villam nomine Stadyczie interrogans de quodam, qui vocabant Przemysl. Et ecce per rusticos ville demonstratur rusticus cum bobus arando et aratrum sequendo...“ <i>(Johannis Neplachonis, Chronicon: 461)</i></p>
Marignola	<p>Ultra, inquit, illum monte mest fluvius nomine Bielina, juxta quem est villa nomine Stadicz in cuius territorio est novale... Ibi invenientis virum aratrem in bobus duobus. Unus bos albo capite, alter precinctus est albedine et posteriores pedes albos habet; hunc assumite vobis ducem michique maritum. Accipite ergo meum dextrarium et vestes, quas mittam, et mea ac populi vota deferente viro. Cui eciam nomen est Přemysl. Hic supra vestra capitajura excogitabit; nam hoc nomen latine premeditans dicitur. Huius proles super vos regnabit in sempiternum. Equum meum sequimini; ipse vos dirigent recta via.“ <i>(Johannis de Marignola Chronikon: 525)</i></p>
Pulkava	<p>„Accipite equum meum album et imponite sibi vestimenta regalia, deponentes freum. Et ad quemcunque virum ibit ibique steterit, illum recipite vobis in principem et michi in maritum. Et hoc vobis do signum: dum ad virum eunem veneritis, videbitis eum super mensam ferream comedentem.“ <i>(Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae: 6)</i></p>

Vyjdeme-li z pojetí kronikáře Kosmy jakožto základního textu určujícího tradici, lze výpovědi zkoumaných narácí rozčlenit do tří narativních polí:

a) Narativní pole Kosmovo a Marignolovo

Kosmova Libuše udává poselstvu Čechů několik základních indicií, které je mají bezpečně dovést k jejich novému pánovi. Přesně vymezuje místo, kam mají jít tokem řeky Běliny a vsí Stadicemi, u níž se má nacházet pole, kde jej mají hledat. Popisuje voly, s nimiž budoucí kníže oře, a sděluje Čechům jeho jméno: Přemysl. Následně vysvětluje, co toto jméno znamená. Když ustanovení poslové přesto váhají, posílá s nimi Libuše svého koně, který zná cestu. Kosmas přitom odmítá vykládat tento motiv dřívější známostí Libuše s Přemyslem. Poslové koně tedy sledují, u Stadic potkávají chlapce, který Přemysla identifikuje. Velice podobně, pouze s vynecháním závěrečného motivu malého chlapce identifikujícího knížete, popisuje tyto události i Marignola. Kronikář se v této části příběhu drží Kosmovy předlohy a staví do pozadí onu modifikaci pověsti, podle které přichází Oráč ráno před rozhodnutím o ustavení knížecí vlády k Libuši. Tento motiv, odsouvající kupříkladu roli Libušina koně mimo logiku vyprávění, jako by byl zapomenut. Zjevná závislost Marignolova pojednání na Kosmovi, která je již na tomto místě z předchozího rozboru patrná, podtrhuje závěry dosavadního bádání, podle nichž nebyla česká látka florentskému kronikáři blízká a její zpracování nestálo v centru jeho zájmu (Brincken 1967; Vidmanová 1984: 292; Engstová 1999).

b) Narativní pole tak řečeného Dalimila a Přibíka Pulkavy

Pokud nám komparace Kosmy a Marignoly v tomto případě ukazuje, nakolik bylo možné přejímat ve 14. století beze změny výpověď koncipovanou před několika staletími, srovnání příkladů z Dalimilovy kroniky a Kroniky Přibíka Pulkavy z Radenína s těmito verzemi naopak dokládá, nakolik žila tradice svým vlastním životem. Je to vskutku zcela jiný příběh, ve kterém Libuše neudává Čechům ani místo, kde najdou knížete, ani jeho jméno a odkazuje je de facto na svého koně, kterému káže odejmout uzdu. Současně však nebyla tato verze vyčerpána již v čase Dalimila, jehož text se stal, přes znalost Kosmy, Pulkavovou předlohou. To je patrné z toho, že Přibík s dotčeným motivem dále pracoval a zakomponoval do něj Dalimilův dřívější povšechný odkaz na železný stůl, u něž mají Čechové vídat jíst svého knížete. V Pulkavově verzi se železný stůl stává signálem – poslové poznají nového knížete právě tak, že bude jíst na železném stole.

c) Narativní pole Neplachovo

Jakousi zkratku, mající svým obsahem blízko ke Kosmovu a Marignolovu pojetí, předkládá ve své kronice Neplach. Podle něho vysílá Libuše posly do vsí Stadiče, aby zde hledali muže jménem Přemysl. Když sem dojdou, lid ze vsí jim

pomůže a jako muže toho jména identifikuje sedláka, který právě oral. Z toho je zřejmé, že Neplach v Kosmových šlépějích udává poselstvu základní souřadnici – ves Stadice a prozrazuje jeho členům jméno jejich příštího vládce. Nevypovídá o něm však jako o oráči ani nepopisuje jeho voly a neví nic o řece Bělině. Současně v Neplachově pojetí nehraje žádnou roli Libušin kůň, jakkoli je u Kosmy přítomen a u Dalimila dokonce nezbytný pro Přemyslovo nalezení.

Události potvrzující správnost výběru knížete

Zatímco v Kristiánově pojetí je příhodnost výběru vládce verifikována ex post – mor je zahrán, Kosmas a narace 14. století nechávají Přemysla potvrdit nároky na vládu okamžitě tím, že kouzlí: nechává zmizet voly, s nimiž oral, a z výhonků „otky“, již předtím zarazil do země, předpovídá budoucnost svého rodu (tab. 5). V jeho postavě se tak realizuje archetyp mytického oráče s magickými schopnostmi, jakéhosi prvotního krále-kouzelníka odpovědného za veřejný kult a zajišťujícího dobrý rok a mír. Kouzla, která Přemysl vykonal, tak dokládají, že poslové našli toho pravého (Třešník 1988; 2003: 112; Frazer 2008: 87–94; Roux 2009: 25–26; Bloch 2004; Ehlers 2000; Antonín 2010, 488–491).

Tabulka 5: Události potvrzující správnost výběru knížete

Kristián	...Przemizl, iucta ei in matrimonio supramemorata phitonissa virgine. Sicque a clade et multiplici peste tandem eruti... (<i>Legenda Christiani</i> : 17–18)
Kosmas	„...Ad quam vocem vir prudens, quasi futurorum inscius, substitut et stimulum quem manu gestabat, in terram fixit, et solvens boves: Ite illuc, unde venistic! dixit; qui statim cicuis dicto ab oculis evanuerunt, et nusquam amplius comparuerunt. Corilus autem, qum himi fixit, tres altas propagines, et, quod est mirabilius, cum foliis et nucibus produxit.“ (<i>Cosmae Pragensis Chronica Boemorum</i> : 16)
Dalimil	Podél řeky kůň poteče,/ až na jednu úlehlu i přiteče,/ na niejž oráše muž veliký, obinuv nohy lýky./ K tomu muži kůň přiskočív, i sta/ u něho se vzbočív, vzvysta./ Stojieše jako jat v udici. ... I poče, na radici položiv, jiesti,/ pánov prosej podlé sebe siesti,/ Páni se počechu shlédati,/ na Libušino řečenie vzpomínati./ I jechu se jeho tázati,/ proč by jemu bylo mílo na železe sniedati./ Přemysl jim odpovědě: „Jakž vám jest Libušě rekla, též vám povědě. Když jste nerodili o dievce tbáti,/ bude vás mój rod železnů metlů kázati.“

	<p>... když Přemysl sniedáše,/ jedemn pán otku hledáše,/ že otká vypustila z sebe pět pramenów...</p> <p>(<i>Staročeská kronika</i> I: 139, v. 06/03–06/09; 06/27–06/36; 07/01–07/03)</p>
Neplach	<p>„...Ad quam vocem Przemysl solves boves de aratro stimulum, quem gestabat in terram fixit, qui tres altes propagines cum folii et nucibus prodixit; ex due aruerunt, sed tercia multo alcius et lacijs crescebant.“</p> <p>(<i>Johannis Neplachonis Chronicon</i>: 461)</p>
Marignola	<p>„...quasi admirans et inscius, vir prudens substitut et boves solvit: ite, inquit, unde venistis. Qui statim disparuerunt. Stimulum autem fixit in terram, qui statim, ut dicitur, produxit frondes et nuces. Viri autem illi stabant stupefacti...“</p> <p>(<i>Johannis de Marignola Chronikon</i>: 525)</p>
Pulkava	<p>„Qui huiusmodi verbis auditis solvit voves, qui statim evanuerunt et amplius non sunt visi. Vir itaque taliter vocatus ab aratro in principem electus subito virgam, cum qua stimulabat boves, fixit in terram, que statim floruit et tres ramos de se emisit portantes fructum maturum nucum. Ex quibus ramis duo mox arefacti sunt et tercius crevit ac dilatatus est valde, prout usque in presentem diem videri potest, ... Quibus sic actis prefatus Przemisl recepit aratrum et posuit super vomere panem et caseum comeditque desuoer. Quod cum vidissent magnates nuncii qui venerant, recordi sunt eus, quod Libussa dixerat de mensa ferrea et de bobus, qui evanuerunt, ac de virga florente et fructum portante.“</p> <p>(<i>Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae</i>: 7)</p>

Asi nejrozvinutější aktualizace této pasáže přináší Staročeská kronika. Dalimil v ní zopakuje vše řečené, a ještě mnohé přidá. Předně se kůň, jehož sledování je v Dalimilově verzi jediným prostředkem nalezení knížete, zarazí u Přemysla „jako chycený na udici“, což samo o sobě stvrzuje, že jde o budoucího knížete. To je potvrzeno, když Oráč zasedne k jídlu a jako stůl použije radlici. Na dotaz posluš vzpomínajících na Libušino varování, proč tak učinil, odpovídá Přemysl připomenutím Libušina proctví o jeho pevné vládě, kterou bude on a jeho rod vykonávat

pomocí železné metly.² V tomto bodě se Dalimilův text opět stýká s Kosmovým podáním, z něhož si vypůjčil i motiv do země zaražené a následně vzrostlé hole, kterou Přemysl poháněl svoje voly. Avšak zatímco Kosmas dále v symbolické rovině pracuje s jejími třemi výhonky, Dalimil jich napočítal pět. Oproti všem těmto přídávám chybí v Dalimilově verzi Přemyslův zázrak s mizejícími voly.

S jistou dávkou invence rozvíjí Kosmovu a Dalimilovu verzi příběhu Pulkava, jehož aktualizace směřují především k vytvoření mostu mezi přemyslovským mýtem a současností Karla IV. To se projevuje v jeho informacích o dalším osudu stromu, jenž vyrostl z Přemyslova prutu. Ten má podle Pulkavových slov ve Stadicích prospívat i v jeho časech. Je přitom všeobecně známé, že v Karlově kanceláři vznikla listina zbavující část stadických vesničanů platů a povinností, za což však měli pečovat o Přemyslovu lísku a každoročně z ní přinášet na králův stůl košík oříšků (RBM VII/1: 138–139, č. 2016). Z dnešního pohledu úsměvný motiv si udržel svůj hluboký symbolický význam až na samý práh osvěcenského věku – ještě na korunovační hostině Karla VI. roku 1723 nalezly oříšky ze stadické lístky své místo na královské tabuli (Urbánek 1915; 1916; 1917; Engstová 1999: 78).

Oproti předchozímu textu, v němž Pulkava vycházel především z Dalimila, mísí v této pasáži i další verze pověsti. Tak nechává Přemysla, aby si prostřel na radlici, což přiměje poselstvo nejen k tomu, že se rozvzpomene na dřívější Libušina slova o pevné vládě a železném stole, ale i na to, že předpověděla zmiizení volů a zázračné vzejití zatnuté otky v bujnou lísku. Samotný text kroniky ukazuje, že se v tomto místě nechal Pulkava svým příběhem strhnout, neboť jeho Libuše v předchozích částech příběhu nic takového nepředpověděla a poslově se tedy neměli na co rozvzpomenout. Příbík se pravděpodobně snažil ve své verzi zohlednit všechny jemu dostupné informace a jejich kumulací vytvořit co nejrealnější obraz z úsvitu českých dějin, jenž v jeho době hrál důležitou úlohu v rámci oficiální panovnické ideologie Karla IV. (Spěváček 1979: 358–361; Bobková – Bartlová 2003: 201–206; Šmahel 2011: 119–135; Nodl 2007: 204–205)

Přemyslovo proctví budoucích událostí

Součástí potvrzení správnosti výběru nového knížete je i Přemyslova schopnost předpovídat budoucnost, pramenící z kouzelnické povahy jeho panovnického úřadu. Vyjma Kristiána znají všechny námi sledované tradice dvě Přemyslovy předpovědi budoucnosti: (1) proctví zakládající se na vysvětlení kouzla s holí,

² Pevnost a tvrdost vlády symbolizovaná železnou metlou či holí náleží přitom již k biblickým motivům, a to jak ve Starém zákoně, viz Žalm 2, 9, tak v novozákonním Zjevení sv. Jana, viz Zjevení sv. Jana 2, 27 a 19, 15.

kteřou zapíchl Přemysl do země, a (2) proroctví vycházející z příliš časného příchodu poslů.

Tabulka 6: Přemyslovo proroctví budoucích událostí

Kristián	–
Kosmas	„Intera dum prandium sumunt, dum aquam de amphora bibunt, due propagines sive virgulta duo aruerunt et ceciderunt, sed tertia multo alcius et laciua accerebat. Unde hospitibus maior excrevit ammiratio cum timore. Et ille Quid ammiramini? inquit. Sciatis, ex nostra progenie multos dominos nasci, sed unum semper dominari. Atqui si domna vestra non adeo de hac re festinarent, sed per modicum tempus currentia fata expectaret, ut prome tam cito non mitteret, quot natos heriles natura proferret, tot dominos terra vestra haberet.“ (<i>Cosmae Pragensis Chronica Boemorum</i> : 17)
Dalimil	„...řka: Žěl mi jest, že jste ráno přišli! ... Ale že ste uchvátili, ... bude v zemi žiezn a často hlad.“ „... Otká suchá jest znamenie/ mého chlapieho urodzenie... muoj rod z chlapieho pořáda/ dojde královského řáda.../ ... že ze mě bude kněžstvo patero,/ ale brzo zhyne čtvero./ Páté vzkvete velmi krásně/ ... a však toho časa dojde, že vnuk pomstí svého děda.“ (<i>Staročeská kronika I</i> : 139, v. 06/17–06–24; 149, v. 08/07–08/20)
Neplach	„Scientis ex nostra progenie multos dominos nasci, sed unum semper dominari.“ (<i>Johannis Neplachonis Chronicon</i> : 461)
Marignola	„Dum reficuint, duas virgulas aruisse conspiciunt, sed alcius subcrescere unam videt. Cumque admirarentur: Quid, inquit, miramini? Sciatis de nostra progenie multos dominos nascituros, tandem unum principaliter dominari.“ (<i>Johannis de Marignola Chronikon</i> : 525)
Pulkava	„Respondit: Tres principes descendet de lumbis meis: duo arefient cito, tercius vero princeps et principatus eis in altitudine et latitudine gloriose florebit et fructus magnificos faciet. Eciam dico vobis, quodsi permisissetis me agrum, in quo arbam, perarasse: genus meum masculinum in isto principatu jugiter

remansisset, sed quia ante tempus venistis, genus meum masculinum deficienter. Et in hoc vobis do signum: quando genus tale deperiet, nepos vindicabit avum.“

(*Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae*: 7)

Zaměříme-li se na první příklad, lze ve sledovaných pramenech odlišit tři základní linie vyprávění. V té první, jejímž zakladatelem byl Kosmas a ve 14. století byla přijata Marignolou a Neplachem, předpoví Přemysl z rostoucího prutu zrození mnoha pánů ze svého rodu, jen jeden však bude podle jeho slov Čechům vládnout. V této linii vyraší sice z otky tři odnože, z nichž přežije pouze jedna, jejich počet však ve výsledku nehraje žádnou roli – zrodí se mnoho pánů a pouze jeden bude vládnout. Druhou verzi vyprávění předkládá Dalimil, který s pověstí dále pracuje a aktualizuje ji tak, aby odpovídala jeho celkovému konceptu českých dějin. V jeho podání Přemysl z rostoucího prutu prorokuje, že vykvete pět linií jeho potomků (nikoli neurčitých mnoho), které však, až na jednu, uschnou. Pouze ona jedna vzroste do mohutné síly. Dalimil ve své aktualizaci pravděpodobně vychází ze stavu, jenž v přemyslovském rodu zavládl po smrti Břetislava I., kdy se vláda nad přemyslovským regnem dělila podle známého principu mezi jeho pět synů (Žemlička 1997: 73–74). Navíc přidává další novinku: i tento jediný výhonek uschne (tj. vymře) v čase, kdy vnuk pomstí svého děda. Zde se již v kronice plně projevuje propojení mýtu s Dalimilovou přítomností poznamenanou vymřením přímé mužské linie Přemyslovců, k němuž došlo dva roky před zavražděním Albrechta I. Habsburského. Vrahem římskoněmeckého krále byl Jan Parricida, vnuk Přemysla Otakara II. (Hessel 1931: 222–226; Krieger 2003: 97–98)

Třetí linii vyprávění představuje pojetí Přibíka Pulkavy. Kronikář Karla IV. de facto rozvíjí příběh naznačený Dalimilem a obohacuje jej zpětně o Kosmovo pojetí. Namísto Dalimilových pěti výhonků a tedy i linií panovnického rodu se Pulkava vrací ke Kosmovým třem, avšak na rozdíl od pražského děkana je spojuje se zrodem tří knížat – nikoli mnoha, jak jsme viděli u Kosmy. Kontinuitu vlády však přiznává – podobně jako jeho předlohy – pouze pokolení jednoho z nich. Lze přitom opět soudit, že spojením Kosmova a Dalimilova výkladu Pulkava usiluje o co nejkompaktnější výklad, založený na všech jemu dostupných „pramenech“.

Druhé proctví právě nalezeného knížete, zakládající se na příliš časném příchodu poslů, kteří vyruší Oráče z jeho práce, obsahují pouze tři ze sledovaných pramenů: Kosmova kronika, Staročeská kronika a Kronika Pulkavova. Všechny

tří přitom přicházejí s jiným pojetím. Kosmův Přemysl sdělí poslům, že kdyby jejich paní tak nespěchala, země by měla tolik pánů, kolik by se jich zrodilo, vzhledem k tomu, že poselstvo přišlo příliš rychle, bude vládnout pouze jeden z potomků. Je evidentní, že Kosmas zde navazuje na prococtví z počtu výhonků prutu a v jeho podání nelze toto prococtví chápat v negativním smyslu, jelikož, jak uvádí na jiných místech svého díla, mnohostí knížat země a její obyvatelé trpí. Přemyslovo prococtví je z tohoto pohledu třeba chápat jako další z Kosmových aktualizací, vedenou snahou vysvětlit Čechům, jejichž přičiněním na konci 11. a počátku 12. století mnohokrát došlo k destabilizaci panovnické moci, že vláda jednoho knížete má své opory v dávné mytické době (Nodl 2007: 190–191).

Podobně, v souladu s dobou, v níž žil a již zpětně reflektoval, aktualizuje tuto pasáž i Dalimil. Jeho Oráč předpovídá Čechům častý hlad v zemi jako důsledek toho, že jej nenechali dokončit práci na poli. Staročeský veršopisec s velkou pravděpodobností zažil dvě velké krize postihující českou společnost, jednak po smrti Přemysla Otakara II. (1278–1283) a následně po vymření Přemyslovců v časech souboje o trůn mezi Jindřichem Korutanským a Habsburky (1306–1310). Obě byly přitom podle dochovaných svědectví pramenů (na Dalimilovi nezávislých) doprovázeny hladomorem a rozvratem morálních společenských hodnot (*Výpravování o zlých létech*: 355–363; Bláhová 1998; Vaníček 2002: 376–386; Antonín 2013: 293–317). Ze samotné Staročeské kroniky je přitom patrné, že její pisatel byl událostmi odehrávajícími se v těchto obdobích hluboce zasažen. To patrně ovlivnilo i jeho pojetí druhé části Přemyslova prococtví, které tak vyznívá jako temné varování budoucím, jež se naplňuje v kronikářově přítomnosti osvětlené takto prostřednictvím mytického příběhu.

Podobně chápe Přemyslovu promluvu o příliš časném příchodu poslů i Pulchava. Jeho aktualizace reflektuje text Dalimilovy kroniky, z níž však namísto pasáže o hladu přebírá a dále rozvíjí část prococtví o výhonicích otky. Přemysl poslům vyradí, že jelikož jej nenechali doorat, jeho rod vymře předčasně a rok nato pomstí vnuk svého děda. Daná modifikace Dalimilovy narace a její využití v jiné souvislosti je ukázkovým příkladem Příbíkovy práce s tradicí, již podřizuje snaze propojit ji s aktuální politickou realitou za zjevným účelem podepření moci Karla IV. její legitimizací v mýtu. Vymření Přemyslovců se stává z tohoto pohledu nezbytnou událostí předpověděnou samotným zakladatelem dynastie, událostí, jež je nezvratitelná, a jediný způsob, jímž se jí dá čelit, je obsazení trůnu osobou, která má k přímé linii přirozených českých panovníků nejbližší. Touto osobou je Karel IV., zakládající ve svém životopisu nároky na český trůn právě tím, že je synem Elišky Přemyslovny a tedy vnučkem krále Václava II. (*Vita Caroli IV.*: 339)

Shrnutí

Na základě výše předložené komparace zpracování přemyslovské pověsti v narativních pramenech českého středověku lze postulovat celou řadu dílčích závěrů, týkajících se vzájemného poměru kronikářských děl a přístupů jednotlivých autorů k dané látce. Taková shrnutí jsem se pokusil předložit na konkrétních místech v textu. Z obecného hlediska lze vyslovit několik základních tezí. Předně je třeba zdůraznit roli kronikáře Kosmy vytvářejícího ve své kronice mytický příběh o počátcích Čechů, jenž se stal základem všech dalších středověkých zpracování. Ostatní kroniky Kosmův výklad buď přijímají, nebo přetvářejí, vždy však s jeho textem pracují a vedou s ním dialog. Rozbor současně ukázal, že Kosmovou předlohou nemohl být Kristián, ale zřejmě ústní tradice – redukce kolektivní paměti, tradice, s níž však Kosmas naložil do značné míry osobitým způsobem a přetvořil ji do podoby všeobecně známého mýtu. Komparace sledující další osudy Kosmou vytvořeného příběhu odhalila úzkou vazbu mezi Dalimilovou kronikou a Kronikou Přibíka Pulkavy, který se v ideové rovině programově opíral o Dalimilovo pojetí, ačkoli znal detailně i Kosmovu „původní“ verzi.

Značné zastoupení komparativně zjištěných dobových aktualizací pověsti umožňuje rozpoznat uzlová místa pozvolně se proměňující kolektivní paměti o počátcích Přemyslovců ve středověkých Čechách a současně s tím i změnu na úrovni antropologicko-kulturních konstant platných v době života jednotlivých kronikářů. Dotčená proměna, již lze chápat jako změnu nastavení sítě vztahů a očekávání (tj. kultury v tom nejširším možném pojetí), se v přemyslovské pověsti promítá především v rámci horizontů a mezi autorské imaginace, na základě kterých do mýtu ve 14. století pronikaly pojmy země, zemské obce, zemského soudu a dále i představy o povaze panovnické moci a jejím původu, jakož i o povinnostech panovníka. V tomto místě se vedle celkové proměny kulturního kódu české středověké společnosti daří na základě rozboru přemyslovského mýtu odhalovat i společenskou a politickou objednávku dané doby, která se zrcadlí především v Dalimilově pojetí a jeho důrazu na domácí původ panovníka či zdůrazněním role Vyšehradu v pojetí Přibíka Pulkavy. Hledání role přemyslovského mýtu tak může výrazně přispět k pochopení mentálního světa (a jeho proměn) člověka českého středověku.

Červen 2014

Prameny:

- Cosmae Pragensis Chronica Boemorum. MGH SRG NS 2. Ed. B. Bretholz unter Mitarbeit von W. Weinberger. Berlin 1923.
- Johannis de Marignola Chronikon. FRB III. Ed. Joseph Emler. Pragae 1882.
- Johannis Neplachonis, abbatis Opatovicensis, Chronicon. FRB III. Ed. Joseph Emler. Pragae 1882.
- Legenda Christiani. Vita et passio sancti Venceslai et sancte Ludmille ave eius. Ed. Jaroslav Ludvíkovský. Praha 1978.
- Pribiconis de Radenin dicti Pulkavae Chronicon Bohemiae. FRB V. Ed. Josef Emler. Pragae 1893.
- RBM VII/1 – Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae VII/1. Edd. Bedřich Mendl – Milena Linhartová. Nakladatelství ČSAV, Praha 1954.
- Staročeská kronika tak řečeného Dalimila I. Eds. J. Daňhelka – K. Hádek – B. Havránek – N. Kvítková. Praha 1988.
- Vypravování o zlých létech po smrti krále Přemysla Otakara II., FRB II. Ed. Josef Emler. Praha 1874: 335–368.
- Vita Caroli IV. FRB III. Ed. Joseph Emler. Pragae 1882.

Literatura:

- Antonín, Robert: 2010 – Panovník ve světě českých legend a kronik 10.–13. století. In: Martin Wihoda – Lukáš Reitingger a kol.: *Proměna středověčného Evropy raného a vrcholného středověku. Mocenské souvislosti a paralely*. Brno: Matice Moravská: 484–549.
- Antonín, Robert: 2013 – *Ideální panovník českého středověku. Kulturně-historická skica z dějin středověkého myšlení*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Assmann, Jan: 2001 – Kultura a paměť. Písmo, vzpomínka a politická identita v rozvinutých kulturách starověku. Praha: Prostor.
- Beumann, Helmut: 1955 – Die Historiographie des Mittelalters als Quelle für die Ideengeschichte des Königtums. *Historische Zeitschrift* 180: 449–488.
- Bláhová, Marie: 1988 – Obraz státní ideologie v oficiální historiografii doby předhusitské. *Folia Historica Bohemica* 12: 269–286.
- Bláhová, Marie: 1998 – Hladomor v Čechách roku 1282 a jeho reflexe v české historiografii. In: *Ponížení a odstrčení. Města versus katastrofy*. Sborník příspěvků z 8. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy, konaného ve dnech 2. a 3. října 1990 a 13. vědeckého zasedání Archivu hlavního města Prahy ve dnech 3. a 4. října 1995. Praha: Archiv hlavního města Prahy: 161–170.
- Bláhová, Marie: 1999 – Offizielle Geschichtsschreibung in den mittelalterlichen böhmischen Ländern. In: *Subsidia historiographical I., Die Geschichtsschreibung in Mitteleuropa*. Toruń: Wydawnictwo Uniwersytetu Niokłaja Kopernika: 21–40.
- Bloch, Marc: 2004 – *Králové divotvůrci*. Praha: Argo.
- Bobková, Lenka – Bartlová, Milena: 2003 – *Velké dějiny zemí Koruny české IV.b (1310–1402)*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Brincken von den, Anna-Dorothee: 1967 – Die universalhistorischen Vorstellungen des Johann von Marignola OFM. Der einzige mittelalterliche Weltchronist mit Fernostkenntnis. *Archiv für Kulturgeschichte* 49: 297–339.
- Cibulka, Josef: 2009 – Český korunovační rád a jeho původ. In: Jiří Kuthan – Miroslav Šmied (ed.): *Korunovační rád českých králů*. Praha: Filozofická fakulta Univerzity Karlovy: 273–413.

- Ehlers, Joachim: 2000 – Der wundertätige König in der monarchischen Theorie des Früh- und Hochmittelalters. In: Paul-Joachim Heinig – Sigfrid Jahns – Hans-Joachim Schmidt – Rainer Ch. Schwinges – Sabine Wefers (hgg.): *Reich, Regionen und Europa in Mittelalter und Neuzeit*. Festschrift für Peter Moraw. Berlin: Duncker und Humbold.
- Engstová, Kateřina: 1999 – Marignolova kronika jako obraz představ o moci a postavení českého krále. *Mediaevalia Historica Bohemica* 6: 77–94.
- Frazer, George James: 2008 – *Zlatá ratolest*. Plzeň: Aleš Čeněk.
- Gailly, Stéphane: 2007 – *Le mythe de Prague dans les litteratures europeennes*. Paris: Honoré Champion.
- Geary, J. Patrick: 2006 – *Women at the Beginning. Origin Myths from the Amazons to the Virgin Mary*. Princeton and Oxford: Princeton University Press.
- Geertz, Clifford: 2000 – Interpretace kultur. Vybrané eseje. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Geertz, Clifford: 2005 – *Wiedza lokalna. Dalsze eseje z zakresu antropologii interpretatywnej*, Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Goetz, Hans-Werner: 1999 – *Moderne Mediävistik. Stand und Perspektiven der Mittelalterforschung*. Darmstadt: Primus Verlag.
- Graus, František: 1980 – *Die Nationenbildung der Westslawen im Mittelalter*. Sigmaringen: Thorbecke.
- Graus, František: 1987 – Funktion der spätmittelalterlichen Geschichtsschreibung. In: Hans Patze (hg.): *Geschichtsschreibung und Geschichtsbewusstsein im Späten Mittelalter*. Vorträge und Forschungen 31. Sigmaringen: Thorbecke.
- Halbwachs, Maurice: 2009 – *Kolektivní paměť. Kritické vydání připravené Gérardem Namerem za spolupráce Marie Jaissonové*. Praha: Sociologické nakladatelství.
- Hessel, Alfred: 1931 – *Jahrbücher des Deutschen Reiches unter König Albrecht I. von Habsburg*. München: Duncker & Humblot.
- Chatman, Seymour: 2008 – *Příběh a diskurz. Narativní struktura v literatuře a filmu*. Brno: Host.
- Kalhous, David: 2009 – K historické metodě aneb opět nad pravostí Kristiánovy legendy. *Časopis Matice moravské* 128: 177–183.
- Karbusický, Vladimír: 1995 – *Báje, mýty, dějiny. Nejstarší české pověsti v kontextu evropské kultury*. Praha: Mladá Fronta.
- Klassen, John Martin: 1998 – Válčíci dívky jako reflexe české středověké společnosti. *Medievalia Historica Bohemica* 5: 119–134.
- Krieger, Karl Fridrich: 2003 – *Habsburkové ve středověku. Od Rudolfa I. (1218–1291) do Fridricha III. (1415–1493)*. Praha: Argo.
- Kubín, Petr: 2007 – Znovu o Kristiána. In: *Od knížat ke králům. Sborník u příležitosti 60. narozenin Josefa Žemličky*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny: 63–72.
- Kubín, Petr: 2009 – Odpověď na repliku Davida Kalhouse o Kristiánovi. *Časopis Matice moravské* 128: 171–175.
- Ludvíkovský, Jaroslav (ed.): 1978 – *Kristiánova legenda*. Praha: Vyšehrad.
- Macek, Josef: 1997 – *Česká středověká šlechta*. Praha: Argo.
- Nodl, Martin: 2007 – Pozdně středověká transformace Kosmova mýtu o počátcích práv a zákonů kmene Čechů. Kronikáři dvorského okruhu, Maiestas Carolina, Ondřej z Dubé a Viktorin Kornel ze Všehrd. In: Martin Nodl – Martin Wihoda (eds.): *Šlechta, moc a reprezentace ve středověku. Colloquia mediaevalia Pragensia* 9. Praha: Filosofia: 189–207.
- Nora, Pierre: 1990 – *Zwischen Geschichte und Gedächtnis*. Berlin: Wagenbach.
- Nora, Pierre: 1998 – Mezi paměti a historií. Problematika míst. In: *Politika paměti*. Cahiers du CEFRES 13: 8–18.

- Oexle, Otto Gerhard: 1995 – Memoria als Kultur. In: Otto Gerhard Oexle (hg.): *Memoria als Kultur*. Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 121. Göttingen: Vandenhoeck and Ruprecht: 9–78.
- Pleszczyński, Andrzej: 2002 – *Vyšehrad. Rezidence českých panovníků. Studie o rezidenci panovníka raného středověku na příkladu pražského Vyšehradu*. Praha: Set out.
- Prochno, Joachim: 1961 – Terra Bohemiae, Regnum Bohemiae, Corona Bohemiae. In: Manfred Hellman (hg.): *Corona regni. Studien über die Krone als Symbol des Staates im späteren Mittelalter*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft: 198–224.
- Robbe, Tilmann: 2009 – *Historische Forschung und Geschichtsvermittlung. Erinnerungsorte in der deutschsprachigen Geschichtswissenschaft*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Roux, Jean-Paul: 2009 – *Král. Mýty a symboly*. Praha: Argo.
- Scholes, Robert – Kellogg, Robert: 2002 – *Povaha vyprávění*. Brno: Host.
- Spěváček, Jiří: 1979 – *Karel IV. Život a dílo (1316–1378)*. Praha: Svoboda.
- Šmahel, František: 1971 – *Idea národa v husitských Čechách*. České Budějovice: Růže.
- Šmahel, František: 2011 – Státní teologie Karla IV., „národní“ doktrína Francie a počátky konciliarismu. In: Vilém Herold – Ivan Müller – Aleš Havlíček (vyd.): *Dějiny politického myšlení II/2. Politické myšlení pozdního středověku a reformace*. Praha: OIKOYMENH: 118–160.
- Šubrt, Jiří – Pfeiferová, Štěpánka: 2010 – Kolektivní paměť jako předmět historicko-sociologického bádání. *Historická sociologie* 1: 9–29.
- Tille, Václav: 1904 – Přemyslovy střevice a železný stůl. *Český časopis historický* 10: 203–206.
- Třeštík, Dušan: 1965 – Kosmovo pojetí přemyslovské pověsti. *Český lid* 52: 305–314.
- Třeštík, Dušan: 1968 – *Kosmova kronika. Studie k počátkům českého politického myšlení*. Praha: Academia.
- Třeštík, Dušan: 1980 – Deset tezí o Kristiánově legendě. *Folia Historica Bohemica* 2: 7–33.
- Třeštík, Dušan: 1988 – Mír a dobrý rok. Státní ideologie raného přemyslovského státu mezi křesťanstvím a „pohanstvím“. *Folia Historica Bohemica* 12: 23–45.
- Třeštík, Dušan: 2003 – *Mýty kmene Čechů. Tři studie ke „Starým pověstem českým“ (7.–10. století)*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.
- Urbánek, Rudolf: 1915 – K české pověsti královské. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 23: 1–28, 49–68, 81–98.
- Urbánek, Rudolf: 1916 – K české pověsti královské. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 24: 8–14, 49–65; 25.
- Urbánek, Rudolf: 1917 – K české pověsti královské. *Časopis Společnosti přátel starožitností* 25: 4–23, 61–80, 89–102.
- Vaniček, Vratislav: 2002 – *Velké dějiny zemí Koruny české III, 1250–1310*. Praha – Litomyšl: Paseka.
- Vidmanová, Anežka: 1984 – Karel IV. a latinská literatura v Čechách. In: *Karolus Quartus*. Praha: Univerzita Karlova: 291–302.
- White, Hayden: 2010 – *Tropika diskurzu. Kulturně kritické eseje*. Praha: Karolinum.
- Žemlička, Josef: 1997 – *Čechy v době knížecí*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny.

Contact: Mgr. Robert Antonín, Ph.D., Department of History, Faculty of Arts at University of Ostrava, Reální 5, 701 03 Ostrava, Czech Republic; e-mail: robert.antonin@osu.cz.